
І. ОНИЩУК,

*доцент кафедри теорії та історії держави
і права Івано-Франківського університету
права імені Короля Данила Галицького,
кандидат юридичних наук*

УДК 340.13

Техніка юридичного письма: понятійно-категоріальний апарат

Розкрито понятійно-категоріальний апарат техніки юридичного письма, основні теоретико-методологічні підходи до проблеми юридичного письма. Сформульовано визначення понять «юридичне письмо» та «техніка юридичного письма».

Ключові слова: юридичне письмо, техніка юридичного письма, юридична техніка, юридична мова, документ.

Постановка проблеми. На даному етапі суспільного розвитку, з огляду на актуальність та опосередковану наукову розробленість, проблема техніки юридичного письма не має належного науково-теоретичного і практичного обґрунтування. Недостатньо досліджено, зокрема, питання техніки юридичного письма та юридичних технологій як тісно взаємопов'язаних і практично значущих правових станів, що лежать в основі належної якості, ціннісних показників нормативно-правових актів та інших юридичних актів. У наукових працях висвітлено лише деякі аспекти зазначе-

ної проблеми і лише фрагментарно. Предметом же окремого системного комплексного дослідження у сфері фундаментальної юридичної науки «Теорія держави і права» ця проблема так і не стала.

Стан дослідження. Слід відзначити праці і вітчизняних, і зарубіжних науковців (І. Акімової, Н. Артикуци, В. Баранова, І. Билі, Ю. Прадіда, Б. Стецюк, Т. Террелл та ін.), у яких розглянуто такі проблеми мови права, як юридичні терміни і термінологія, поняття, дефініції, конструкції, правові застереження, законодавча стилістика, лінгвістика та герменевтика.

Проблематику юридичного письма вивчали і українські (В. Ватрас, С. Гусаров, Г. Проценко, О. Прохоренко, Д. Монастирський, В. Рогожа, Р. Стефанчук), і зарубіжні (Б. Гарнер, М. Фельзенбург, Л. Грагам, Н. Краснослободцева, Й. Райдот, Б. Раппапорт, Р. Стівенсон, У. Странк, Е. Уайт, Д. Швартц, Є. Шугріна, О. Хазова) дослідники.

Тому ми поставили мету – розкрити понятійно-категоріальний апарат техніки юридичного письма.

Виклад основних положень. Термін «юридичне письмо» ще не набув широкого застосування в українській правовій літературі в той час, як широко використовується в зарубіжних працях. Термін «юридичне письмо» широкоживаний у правовій доктрині ЄС, США, Великобританії, Австралії, Нової Зеландії [16, с. 1]. На сучасному етапі розвитку українська правова наука послуговується термінами «правове письмо» і «мова права». Останній охоплює зміст «юридичного письма». Російські науковці вже протягом останнього десятиліття активно вживають термін «юридическое письмо» як у загальнотеоретичному, так і в галузевому аспектах.

У теоретико-правовому напрямі наукові дослідження юридичного письма провели такі українські вчені, як В. Ватрас, С. Гусаров, Г. Проценко, О. Прохоренко, Д. Монастирський, В. Рогожа, Р. Стефанчук, Л. Шестопалова.

Факт широкої включеності терміна «юридичне письмо» у міжнародний науковий обіг дає підстави вважати, що вказана проблема є актуальною, а поняття «юридичне письмо» має високу евристичну цінність для правознавства.

У теоретичній літературі існує традиція розгляду юридичного письма в контексті питань юридичної техніки. Протягом останніх років поширюються також інші підходи. У низці зарубіжних наукових праць (Б. Гарнер, М. Фельзенбург, Л. Грагам, Н. Краснослободцева, Й. Райдот, Б. Раппапорт, Р. Стівенсон, У. Странк, Е. Уайт, Д. Швартц, Є. Шугріна, О. Хазова) юридичне письмо виступає як самостійний і навіть основний предмет дослідження. Системно та всебічно досліджуючи проблематику юридичного письма, вчені констатують, що акти «писаного права» є відправною точкою юридичного мислення у всіх країнах романо-германської правової сім'ї. До таких актів сьогодні належать закони, декрети і кодекси, тоді як у минулому – тексти римського права та інші офіційні чи приватні копії. Техніка юридичного письма лежить в основі створення юридичних документів, охоплюючи такі компоненти, як юридична мова, структура, визначення термінів, логіка викладення правових норм, чіткість, однозначність і грамотність використання формулювань.

Із позицій принципу історизму і об'єктивності в глобальному масштабі простежується роль писемної мови. Перша інформаційна революція, пов'язана з появою писемності, уможливила передачу інформації, знань від покоління до покоління через її фіксацію у знаках та зруйнувала монополію вузького кола людей на знання. У стародавні часи людська пам'ять була єдиним засобом збереження та передачі суспільного досвіду, інформації про події та людей. Історія знає так звані

безписемні цивілізації, де величезна кількість необхідних відомостей просто заучувалась напам'ять жерцями, законознавцями, вчителями, а на далекі відстані надсилали «живі листи» – гінців. Виникнення писемності випереджували засоби, які служили запам'ятовуванню усних повідомлень, наприклад, предметне, вузликове та піктографічне письмо [8, с. 1].

Метод логіко-історичної реконструкції дозволяє розпочати історичне дослідження еволюції поглядів на письмо. Для початку дослідження необхідно мати якесь первинне, «робоче» уявлення про письмо, яке зможемо накласти на хід історії правової традиції та зробити перший крок у дослідженні юридичного письма. Загальною початковою фазою розвитку писемності в історії людства була піктографія, тобто картинне письмо. Наприклад, зображення для єгиптян – це насамперед священний знак-спосіб, який володіє життєдайною силою. Створити знак предмета означало зберегти й увічнити його життєву силу. Утім напис – також знак. Писемність була частиною релігії. Удосконаливши письмо, людина підійшла до осамостійнення знака. Малюнок виражав уже не значення предмета, а слово, яким цей предмет було названо. Справа дійшла до так званої фонетизації знаків, тобто до створення окремих знаків для означення цілих слів, для означення частин слів, складів і, нарешті, для позначення звуків. Письмо перестало бути засобом «малюнкового спілкування між людьми» і перетворилося на засіб фіксування людської мови [6, с. 1].

На сучасному етапі розвитку суспільства термін «письмо» (англ. writing)

[18, с. 996] багатозначне. «Writing» – це одна з наявних у деяких мовах (таких як, англійська, французька, латинська тощо) безособових форм дієслова (віддієслівний іменник), герундій. В українській мові герундій відсутній, а в англійській мові поєднує властивості дієслова та іменника. Тому в українській мові можна знайти два способи його перекладу: а) іменником: *письмо, написання*; б) дієсловом, найчастіше невизначеною формою (інфінітивом) – *писати*.

По-перше, письмо – це процес дії написання, вміння писати, зображувати графічні знаки; зовнішній вигляд написаного; стиль і манера написання [2, с. 759]. По-друге, письмо – система зорових або дотикових знаків, яка служить засобом фіксації мови. По-третє, письмо – це папір із написаним на ньому текстом, а також сам такий текст. По-четверте, це також прийоми створення літературно-художніх творів. У юриспруденції термін «письмо» переважно застосовується у значеннях «написаний текст» та «офіційний документ» [14, с. 21].

Письмо – це особлива графічна форма мови, писемне мислення. Як відомо, мовлення – це мова в дії. Мова супроводжує процес урегулювання суспільних відносин. Мова і право – невід'ємні складові культури і цивілізації [1, с. 93]. Письмо немов зупиняє мовленнєвий потік, дає можливість «слухати, чути» (тобто читати) сказане (тобто написане) в будь-який час. На цій основі письмо розглядається як графічна фіксація мовлення, тексту мовлення. Написання – процес такої

фіксації, а письмовий текст – її результат. Письмо можна порівнювати з мовою. Мова – це система засобів спілкування та правил їх вживання, а письмо є системою письмових засобів та правил їх використання [5, с. 285].

Виходячи із багатозначності терміна «письмо», розуміємо, що кожне з наведених значень має безпосереднє відношення до юридичного письма.

Словник іншомовних слів за редакцією О. Мельничука пояснює термін іншомовного походження «юридичний», який походить від латинського *iuridicus*, що означає правовий, той, що стосується правознавства [13, с. 755].

Визначення «юридичний», яке подає тлумачний словник з теорії права за редакцією І. Іваннікова, пояснює термін як категорію, яка відображає:

а) врегулювання суспільних відносин установленнями-веліннями, що походять від держави і мають офіційний процедурно-процесуальний характер їх реалізації (застосування);

б) зв'язок дії та вчинку, що відображається в офіційних правових актах-документах державної влади [4, с. 115].

Отже, категорія «юридичний» надає документу правового змісту – тобто має відношення до правових норм.

Н. Краснослободцева, О. Хазова та Є. Шугріна застосовують термін «юридичне письмо» (рос. «юридическое письмо») у своїх наукових дослідженнях. При зіставленні робіт загально-теоретичного і прикладного характеру неважко помітити, що значення, яке вкладається в термін «юридичне письмо», збігається. Аналіз досліджень, у яких використовується термін «юри-

дичне письмо» показує, що під юридичним письмом розуміється будь-який текст, який підготовлений юристом і має юридичний зміст: діловий лист, меморандум або юридичний висновок, проект договору чи проект закону, процесуальний документ та ін. [14, с. 21].

На відміну від російських, українські дослідники В. Ватрас, Д. Монастирський, В. Рогожа, Р. Стефанчук подають більш широке тлумачення тотожного за значенням до «юридичного письма» терміна «правове письмо» (з англ. *legal writing*) як сукупності правил, прийомів, способів створення й систематизації юридичних документів. Використовується юристами як зовнішня форма вираження юридичних позицій, прав та обов'язків, а також правових норм. Завдяки правовому письму відбувається формалізація правового аналізу та внутрішнього наповнення права. Основною формою юридичного письма виступає юридичний документ [10, с. 4].

М. Фельзенбург та Л. Грагам визначають юридичне письмо як вид техніки написання, який використовується адвокатами, суддями, законодавцями для письмового вираження змісту та оформлення юридичних документів, вираження правового аналізу юридичних прав і обов'язків [17, с. 223].

У зв'язку з викладеним вище, виникає запитання: в якому співвідношенні перебувають поняття «юридичне письмо» і «документ», із багатьма видами якого юристам часто доводиться мати справу? Термін «документ» також має декілька значень, кожне з яких пев-

ною мірою стосується юридичного письма. Нас цікавить те значення, яке виражає найбільш широке розуміння слова «документ»: «матеріальний носій даних (у тому числі папір) із записаною на ньому інформацією, призначений для її передачі в часі та просторі. Тому у випадках, коли мова йде про текст, який має юридичний зміст, слова «документ» і «юридичне письмо» використовуються як тотожні [14, с. 22].

Таким чином, можна зробити висновок, що в юридичній науці на сьогодні створилася ситуація, при якій можна констатувати відсутність та неусталеність визначення поняття юридичного письма.

Оскільки поняття юридичного письма входить до змісту мови права, то доцільно було б розглянути поняття юридичної лінгвістики, предметом вивчення якої є юридичний аспект мови. Як зауважив Е. Бобрешов, мова супроводжує процес урегулювання суспільних відносин у всіх елементах та на всіх етапах [1, с. 93].

На думку Ю. Прадіда, юридична лінгвістика є міждисциплінарною методологічною наукою про право, інтегрує знання з галузі лінгвістики, філософії, психології і логіки [12, с. 1].

Г. Проценко та Л. Шестопалова вважають, що юридична лінгвістика, яка виникає на стику лінгвістики і права, ще перебуває на стадії свого оформлення. Актуальними завданнями юридичної лінгвістики є вивчення і розроблення мови у сфері законодавства та судочинства; дослідження юридичної аргументації; розроблення стародавніх правових текстів; визначення мовних норм

у праві, оформлення системи юридичної термінології; вироблення критеріїв трактування текстів; напрацювання мовних вимог до юридичних формулювань; електронні юридичні словники; співвідношення лінгвістичної експертизи і правничої лінгвістики; аналіз якості мови і стилю законодавства тощо [11, с. 8; 20–21].

Отже, юридична лінгвістика, як відносно молода наука, взаємодіє з різними галузями знань, у тому числі з технікою юридичного письма. Основні проблеми цих напрямів дослідження перетинаються на площині мови права, тому доповнюють одна одну.

Техніка юридичного письма – це мистецтво. Немає нічого більш чарівного для людини, ніж показати джерело та механізм будь-якого мистецтва. Мистецтво лежить в основі того, що ми сприймаємо: краси, форми, значення. Розуміння техніки юридичного письма ототожнюється з юридично-догматичним методом, який внутрішньо необхідний праву і є єдиним способом відповідного практичного оволодіння ним. Метод – мистецтво і талант. У рамках догматичної традиції розуміння юридичної техніки, по суті, було прямою екстраполяцією поняття «техніка» в сферу «юридичного».

Щоб простежити зв'язок між поняттями «техніка» і «юридичний», слід звернутися до філософського розуміння «техніки». Значення техніки побудоване на основі змісту давньогрецького слова «τεχνη», що означає «майстерність», «техніка», «мистецтво». Це значення, по суті, було покладено в основу традиції, що йде від античної філософії, де

поняття техніки розкривалося через дію, побудовану на знаннях та вміннях, і протиставлялося природі (від гр. φύσις – природа) [9, с. 132]. Так, з точки зору німецького філософа К. Ясперса, «техніка» – це сукупність дій людини, спрямованих на панування над природою, мета яких – надати життю людини такого вигляду, який дозволив би їй зняти з себе тягар потреби і знайти потрібну їй форму навколишнього середовища [15, с. 115, 117].

У першу чергу і головним чином, функція техніки юридичного письма виявляється в такому вигляді юридичної практики, як правотворчість. У результаті вдосконалення техніки юридичного письма масив позитивного права втрачає стихійний характер і стає вираженням певної заздалегідь осмисленої структури, підпорядкованої логіці внутрішньої будови. Юридичний текст – письмовий носій юридичної інформації та одна з найважливіших життєвих форм виразу права. Незважаючи на наявні суперечності в поглядах вчених-лінгвістів та юристів, більшість погоджується в тому, що будь-який текст має лексичну (мовну), логічну і граматичну основи, організовані певним чином письмово з метою передачі інформації. Тому немає сумніву, що юридичні тексти, незалежно від їх функціонального призначення і прагматичної ролі, мають такі ж основи.

Наприклад, М. Мушцініна стверджує, що закон – це тип юридичного тексту, а те, що в законі містяться посилання на інші закони або ж на частини тексту всередині самого закону, означає, що

закон є особливим типом організації інформації, властивим діяльності юриста, розробляється юристами і має свою власну текстову форму [7].

Н. Власенко розподіляє юридичні тексти, залежно від функціональної мети, за організацією, принципами і правилами виконання [3, с. 15].

За допомогою юридичних документів, які створені за правилами техніки юридичного письма, засоби правового регулювання (норми, індивідуальні рішення, угоди і т. д.) стають об'єктивованими, доступними для інших суб'єктів, їм надається певна офіційність. З їх допомогою досягається визначеність правового регулювання, незалежність від сваволі окремих осіб і, зрештою, стійкість суспільних відносин, стабільність, міцність правового, а отже, і соціального становища людини.

Поняття «документ» є похідним від лат. *documentum*, що означав у Стародавньому Римі все, що може служити прикладом, уроком, свідоцтвом. У тлумачному словнику В. Даля документ визначається як «будь-який важливий діловий папір, диплом, свідоцтво». Якщо об'єднати терміни цього поняття, надані у словниках та енциклопедіях, то під документом можна розуміти матеріальний носій запису із зафіксованою на ньому інформацією, яка призначена для її передачі в часі й просторі. У більш вузькій інтерпретації документ – це діловий папір, який юридично підтверджує певний факт або певне право [13, с. 224].

Отже, документ – це засіб закріплення різними способами на відповідному матеріалі інформації про факти, події,

явища об'єктивної дійсності та розумову діяльність людини. Ознаки, притаманні певному виду юридичного документа, не завжди є придатними для всіх видів юридичних документів. Дуже часто в юридичних енциклопедіях поняття «юридичний документ», «правовий документ» замінюють поняттям «нормативно-правовий акт», «правовий акт». У правових науках не можна оперувати таким широким поняттям, як «документ», адже не всі документи є юридичними. Юридичний документ – це особливий вид документа. За допомогою юридичних документів оформляються рішення і дії різних органів, посадових осіб, громадян.

За визначенням І. Іваннікова, юридичний документ – офіційна письмова форма зовнішнього вираження різноманітних засобів правового регулювання, за допомогою якої досягається визначеність правового регулювання, стійкість суспільних відносин та стабільність правового і соціального становища особистості [4, с. 114].

Окрім правил побудови та оформлення нормативно-правового акта, до змісту поняття техніки юридичного письма відносять такі категорії, як прийоми і засоби формулювання норм права. З-поміж засобів варто виокремити використання юридичних конструкцій, правові дефініції, застереження, примітки, відсилання, правові символи, правові аксіоми і презумпції, а також юридичні фікції і презюдиції.

Отже, згідно з нашим визначенням юридичне письмо – форма юридичного мислення, майстерність написання, система письмових засобів та правил їх використання, засіб фіксації юридичної

мови, який за допомогою графічних елементів передає мовленнєву інформацію у вигляді «написаного тексту» та «офіційного документа» на відстань і закріплює її в часі.

Техніка юридичного письма – складова юридичних технологій, що виступає системою професійних юридичних правил, засобів, прийомів і методів, які використовуються для забезпечення конструктивності письмової побудови та досконалості нормативно-правових актів.

Висновок. Виходячи зі змісту юридичної техніки та узагальнюючи основні тенденції у розвитку вітчизняної правової системи, можна зробити висновок про те, що сфера застосування техніки юридичного письма динамічно розширюється, і, водночас, відбувається розширення її наукового трактування. З цього випливає, що техніка юридичного письма:

- 1) є професійною технікою;
- 2) використовується при здійсненні юридичної діяльності, яка вимагає письмового, документального оформлення;
- 3) система методів і засобів, професійних правил і процедур техніки юридичного письма використовуються для забезпечення письмової побудови та конструктивності нормативно-правових актів;
- 4) лежить в основі формування змісту нормативно-правових актів та оформлення інших юридичних документів;
- 5) охоплює як публічну, так і приватноправову сфери;
- 6) забезпечує досконалість права за формою і змістом.

Список використаної літератури

1. Бобрешов Е. Г. Язык как фактор влияния на формирование права / Е. Г. Бобрешов, Е. В. Яковенко // Право і лінгвістика : [матеріали міжнар. наук.-практ. конф.] : у 2 ч. – Сімферополь : Доля, 2003. – С. 93–94.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. В. Т. Бусел. – К. : Перун, 2005. – 1728 с.
3. Власенко Н. А. Язык права / Н. А. Власенко. – Иркутск : Норма-Плюс, 1997. – 176 с.
4. Иваников И. А. Толковый словарь по теории права / И. А. Иваников. – 2-е изд. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 123 с.
5. Климентенко А. Д. Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в средней школе / А. Д. Климентенко. – М. : Высш. шк., 1981. – 456 с.
6. Мистецтво писемності Стародавнього Сходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-3448-1.html>.
7. Мушнина М. М. Об особенностях юридических текстов и юридических дефиниций [Електронний ресурс] / М. М. Мушнина // Юрлингвистика – 7 : Язык как феномен правовой коммуникации : [межвуз. сб. науч. тр.] – Барнаул ; Ирбис : Изд-во Алтай. гос. ун-та, 2006. – Режим доступу: http://liborui.ru/text/bull/ur_tehn.pdf.
8. Перша інформаційна революція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Перша_інформаційна_революція.
9. Пономарев Д. Е. Генезис и сущность юридической конструкции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Дмитрий Евгеньевич Пономарев. – Екатеринбург, 2005. – 175 с.
10. Правове письмо : [навч. посіб.] / В. А. Ватрас, Д. А. Монастирський, В. Г. Рогожа та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 148 с.
11. Правнича лінгвістика : [навч. посіб.] / Г. П. Проценко, Л. М. Шестопалова, О. Ф. Прохоренко [та ін.] ; за заг. ред. С. М. Гусарова. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2010. – 312 с.
12. Прайд Ю. Ф. Юридическая лингвистика в Украине: вчера, сегодня, завтра [Електронний ресурс] / Ю. Ф. Прайд. – Режим доступу: <http://lexis-asu.narod.ru/other-works/41.htm>.
13. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. – К., 1974. – 776 с.
14. Хазова О. Искусство юридического письма / О. Хазова. – М. : Юрайт, 2011. – 181 с.
15. Ясперс К. Истоки истории и ее цель / К. Ясперс // Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М. : Республика, 1994. – С. 28–287.
16. Legal writing [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Legal_writing#Legal_drafting.
17. Felsenburg M. E. Beginning Legal Writers in Their Own Words: Why the First Weeks of Legal Writing Are So Tough and What We Can Do About It / M. E. Felsenburg, L. P. Graham // The Journal of the Legal Writing Institute. – 2010. – Vol. 16. – P. 223–311 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.law2.byu.edu/law_library/jlwi/archives/2010_1.htm.
18. The Newbury House Dictionary of American English : Heinle & Heinle / International Thomson Publishing, 1996. – P. XXIV, 1032 (NHDAE).

Стаття надійшла до редколегії 13.09.2013.

Онищук И. Техника юридического письма: понятийно-категориальный аппарат

Раскрыты понятийно-категориальный аппарат техники юридического письма, основные теоретико-методологические подходы к проблеме юридического письма. Сформулированы определения понятий «юридическое письмо» и «техника юридического письма».

Ключевые слова: юридическое письмо, техника юридического письма, юридическая техника, юридический язык, документ.

Onischuk I. Legal writing techniques: concepts and categories apparatus

Reveals the concepts and categories of legal writing technique, basic theoretical and methodological approaches to legal writing. Defined the terms of «legal writing» and «legal writing technique».

Keywords: legal writing, legal writing technique, legal technology, legal language, document.